

Драго Ђупић

СУДБИНА ВОКАЛСКЕ ГРУПЕ А + О (<ал, њл)
У ГОВОРИМА ЦРНЕ ГОРЕ

Познато је да је вокалска група $-a+o$, односно $-a+o-$ (настала од ал, односно њл) у књижевном српскохрватском језику дала $-ao$ ($-ao-$). Основица тој законитости књижевног језика налази се у народним српскохрватским говорима. Међутим, у великом броју тих говора ова група се контрахује, па се у једним говорима добија резултат o , а у другима a . Много је, наравно, говора у којима се јављају обје појаве: и задржавање оба вокала у групи и сажимање једног од њих, у различитим или истим ријечима. Понекад је та појава везана с положајем акцента у ријечи и акцентованошћу или неакцентованошћу једног од тих вокала, особито првога.

Говори Црне Горе у погледу судбине групе ових вокала начелно су подијељени на двије цјелине: а) говори херцеговачког типа контрахују ове вокале у корист другога (*рек̄о, пис̄о*) а остали, тј. старији говори Црне Горе, такође их контрахују, али у корист првога (*рек̄а, пис̄а*). И у једној и у другој скупини појављује се *контракција* карактеристична за ону другу, или пак до контракције не долази.

Да би се дошло до цјеловитије дескрипције ове појаве у говорима Црне Горе, било би неопходно примјенити методологију лингвистичке географије, што значи: прецизно картографисати стање у сваком говору посебно, односно у свакој говорној скупини на цијелом њеном простору. Таква дескрипција би омогућила сигурнија упоређивања међу овим говорима, али и са стањем у српскохрватским говорима ван Црне Горе. Но, како немамо те могућности, задовољићемо се једном општијом картом, с оним детаљима које нам омогућава дијалектолошка литература. Уз то, служили смо се и подацима које смо нашли у упитницима за Српскохрватски дијалектолошки атлас, а за нека подручја — само сопственим дијалектолошким биљешкама. Како, дакле, немамо

података за прецизно картографисање цијеле територије (рецимо, на неколико карата), свјесни смо да питање и даље остављамо отвореним, рачунајући да ће се оно потпуно ријешити тек када се прикупе сви подаци са цијеле територије о којој говоримо (при чему не вјерујемо да може доћи до разлика већих од евентуалних територијалних помјерања изоглосичног карактера, што значи да нијесу могуће битне промјене у нашим сазнањима о општој слици ове појаве).

I

На западној и сјеверозападној територији Црне Горе, чији су говори херцеговачког типа, група $a+o$ сажима се и даје o .¹ То је општа карактеристика за говоре овога подручја. Међутим, у овим говорима се јављају и ликови у којима ови вокали нијесу контраховани, али има и сажимања у корист a . А то сажимање у a није аутохтона особина ових говора, већ је у питању утицај старијих говора Црне Горе са истока и југоистока, посебно староцрногорских. Тај утицај је резултат мијешања становништва — или због живота на граничном подручју, или због заједничких или сусједних катуна, или пак због утицаја који је имало Цетиње као престоница Црне Горе на појединце или породице са подручја херцеговачког типа говора. Тај утицај је могао бити јак особито у току 19. вијека, када су црногорска и херцеговачка племена настојала да се јаче повежу са старом Црном Гором у циљу заједничке ослободилачке борбе, тј. када је велики дио тих племена и формално припао Црној Гори као држави. То значи, мијешање ликова a и o новијег је поријекла. Снажнији је и дјелотворнији био утицај староцрногорског становништва у граничним предјелима, а не мали и на планинским катунима и око њих (планине Лола, Лукавица и Сињајевина, особито, гдје су долазили сточари, тј. цијеле породице на љетовање, из старе Црне Горе, Бјелопавлића, Пипера и др. крајева, у чијим говорима група $a+o$ даје a). На тај начин, граница вокала o као резултата контракције наведене вокалске групе не поклапа се са границом између херцеговачке и староцрногорске акцентуације, већ се резултат a јавља дубље на територији новоштокавске акцентуације (као што се и резултат o јавља на територији старијих говора Црне Горе). Отуда имамо a и на подручју колашинске зоне, и у никшићком крају, али још дубље у „херцеговачкој“ зони — у Пиви, Дробњаку, Ускоцима и Шаранцима. Подаци нам, наиме, показују следеће:

1. У својој студији „Говор Пиве и Дробњака“ Ј. Вуковић нас обавјештава да се на резултат a наилази у говорима села Брезна

¹ Мада ће о томе касније бити ријечи, на овом подручју се јавља и ao , али најчешће у примјерима типа: *гаовица, раоник, саонице/саоче*, али ни то досљедно и не на цијелој територији.

и Безује у Пиви и у Дубровску, у Дробњаку. У Дубровску је, каже Вуковић, а само у партиципима: *доша, каза, писа* (код старијих, док се код млађих јавља *о*), али: *кото, узо, 'узао'* итд.² Тако је и у Мокром и у Милошевићима, у Дробњаку.³ У унутрашњим селима у Пиви, ако се *а* јавља, то је код појединаца који су службовали на Цетињу, или ће се јавити „код појединих људи или породица чији су представници некад службовали, или иначе живели у варошима у бившој црногорској држави, или ће се у Пиви и Дробњаку наћи која породица у оним местима где су биле средишне установе, као у Горанску (у Пиви), Шавнику и Жабљаку (у Дробњаку).“⁴ Вуковић даље каже: „Занимљиво је што ову црту налазимо у Дробњаку у већој размери. Поред тога што, као што рекосмо, средишња села имају правилно: *дѡшѡ, кѡзѡ*, и сл., крајна северна села имају, као и јужна — не знам да ли толико и доследно, *-а+о = ѧ* (Његовоћа и др.). Вероватно је да је то дошло отуд што ова села имају у планини Сињавини катуне у суседству са црногорским катунима Бјелопавлића.“⁵

2. Милија Станић за говор Ускока каже да је група *а+о* дала *о*. Међутим, ако је *а* у тој групи акцентовано кратким силазним акцентом, онда се група не контрахује, па имамо: *брѡо, знѡо, пѡо, клѡо, слѡо, стѡо, зѡо*, али: *дѡо/дѡ, жѡо/жѡ*.⁶ Али, ако се неки од ових облика „нађе у ма каквој јединственој акценатској целини, тј. чим се испред неког од њих (...) нађе каква реч у проклитичкој функцији, контракција може нормално да се врши: *нѡбрѡ, дѡдѡ, пѡзнѡ, пѡклѡ, нѡшѡ, пѡслѡ, нѡстѡ, узѡчас, нѡ дѡ бѡг*.“⁷ *Кѡ* се јавља чешће него *кѡо*, али се срећу оба лика. У Стругу и Малинску, гдје је становништво из Никшића или из неког староцрногорског краја, каже Станић, јавља се и *а: ѡстарѡ, мѡкѡ, пѡсѡ, кѡ* и сл.⁸ У Малинском је *рѡкѡ* и *рѡкѡ*. У ускочком говору нема сажимања у средини ријечи, већ је: *зѡова, задѡстати, задѡкупити, прадѡтац, сѡони*, као ни у *ѡждао* (вок, сг.), *снѡо* (вок, сг.). У Шаранцима је свуда *о* осим у примјеру *зѡова*, па имамо: *бѡчѡ, мѡтѡ, кѡбѡ, пѡсѡ, ѡрѡ* (*Aguila*) и сл.⁹

3. Подручје никшићке котлине је доста тешко разграничити, јер је оно управо на великој површини гранично са староцрно-

² Уп. Ј. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, 21.

³ Исто.

⁴ Исто.

⁵ Уп. Ј. Вуковић, о. с. 21. Милија Станић, међутим, сматра да то што се *а* чује у Његовоћи није резултат мијешања Бјелопавлића и овдашњег становништва због катуна на Сињајевини (јер су ти катуни подаље на истоку), већ је вјероватно то особина говора раније досељених становника из крајева гдје је *а+о* дало *а*. (М. Станић, *Говор Ускока I*, СДЗБ XX, 40.)

⁶ М. Станић, нав. дјело, 38.

⁷ Исто, 38.

⁸ Исто, 39.

⁹ Уп. *Уп. Ит. за Српскохрватски дијалектолошки атлас (даље СХДА), Шаранци*, испитао М. Станић, 1962.

горским и бјелопавлићким селима. Вушовић нас обавјештава да Никшић и непосредна околина имају а: *дѡшѡ, глѣдѡ, ѡкрѡ; жѡ* (жао), *крѡ, пѡ* (пао), *кѡ* (као), *ѡбѡ, кѡтѡ, рѡнѡк, сѡне, зѡва* и сл.¹⁰ У Грахову, Бањанима, Рудинама и Голији је о: *дѡшо, глѣдо, ѡкро, кѡ* (као), *зѡва, Грѡво*.¹¹ За никшићку котлину нас П. Сладојевић обавјештава о следећем: *смѡјѡ се, чѡтѡ, дѡгѡ* и сл., али: *гѡвица, жѡка, сѡни/сѡни, сѡнима*.¹² Значи, ипак је и на том подручју могуће наићи на -ао- (дакле, у унутрашњим слоговима), али то је ријетко. Овдје треба поменути да је никшићка пијаца током неколико протеклих вјекова била ближа од спушке и подгоричке не малом броју Бјелопавлића и становника из Доњих Пјешиваца. Тако, иако немамо тачније картографске податке, за никшићко и пивскодробњачко подручје можемо да кажемо да је резултат а доста чест, у никшићком крају има апсолутну превагу, још тачније: а је у ствари овдје стандардни резултат. Ово се односи на села у непосредној околини Никшића (Озринићи, Кочани, Страшевина, Растовац, Горње Поље, Глибавац, Штедим, Милочани, Бршно, Риђани, Рубежа, Клачина, сјеверно од Гвозда) и, наравно, сам град Никшић. Западна страна Никшића, тј. Грахово, Вилуси, Рудине и Велимље имају о. Од Грахова граница између а и о иде према Рисну, одакле — западно имамо о а источно а.

4. На подручју Роваца имамо превагу контракције у корист о: *мѡрѡ, дѡдѡ, прѡћерѡ, прѡпѡ, ѡстарѡ; кѡбѡ, кѡтѡ, ѡгѡ*.¹³ Тако је и *дѡ* (дао), *жѡ* (жао), *пѡ* у воду, *кѡ* (као),¹⁴ затим: *дрѡжѡ, дѡшѡ, омѡцѡнѡк, рѡнѡк, рѡнѡ штѡца, узѡчас, зѡва; ѡрѡвѡ дрѡвѡ, нѡдѡ ли кѡша, Влѡвићи*.¹⁵ У Ровцима је поред *дѡ, жѡ, пѡ* забиљежено и: *прѡћераѡ, дрѡжаѡ, пѡсекаѡ, кѡзаѡ*.¹⁶ Ових других примјера је мање. Д. Петровић истиче: „Напомињем да је број ових примера ипак неупоредиво мањи, али се у једној општој слици и они морају узети у обзир. Групу -ао- у *Влѡвић* понекад чува и глас х (у *мѡом* чува је увек!), те се не сажима, док је њено чување у *жѡвица* (жалац) у склопу осталих примера теже објаснити“.¹⁷ У Трмању Петровић је забиљежио и ликове: *прѡћѡрѡ, сѡшѡ, дѡшѡ, жѡ ми ие, дѡ му ие* . . .¹⁸

5. И сјеверније од Роваца, на подручју Колашина ова вокалска група се сажима, и то углавном у о. „Спорадично појављивање резултата а карактеристично је само за насеља која су у најнепосреднијем сусједству с васојевићким подручјем, што се посебно

¹⁰ Д. Вушовић, *Диалект источне Херцеговине* (СДЗБ III), 13.

¹¹ Исто.

¹² Упитник за СХД, *Никшић*, исп. П. Сладојевић.

¹³ Д. Петровић, *Гласовни систем ровачког говора*, Зб. за филол. и лингвистику VIII, Н. Сад 1965, 165.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Исто, 166.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто, 165.

односи на мјеста у којима живи мијешано становништво (нпр. *ká* кучка *J*, *sáni J*, *Opasáница J*, *П*, *снашá* се *J*, *дошá* данас *J*, ко е *рѣкá* *П*, *дá* сам *јој П*)...¹⁹ Пижурица каже да ова појава све више узима маха код млађих, јер се осјећа утицај Титограда као центра у који они одлазе.²⁰ У свим мјестима у околини Колашина Пижурица је биљежио: *дáо*, *жáо*, *зáо*, *прáо*, *знáо*, али и: *дó*, *жó*, *зó*, *прó*, *знó*, што значи да се једнако јављају и сажети и несажети ликови. Али, у одређеним лексемама нема сажимања: *пáо* а не *пó*, *крáо* а не *крó*, *спáо* а не *спó*. „... типични говорни представник овог краја никад не би употребио као,“ каже Пижурица. Форма *зó* се јавља као алтернативна, у изразима *ý-зó-час*, *нá-зó-час*, *нá-зó-пút*, према *зáо* ти *чáс* нѣ био, *нá* зао *пút*, али само: *Зáо* је у фамџиљу, Није *јој бýо зáо*.²¹ Без изузетка је: *гáовица*, *грáорина*, *жáовица*, *сáони*; *сáоник*, *саóнице*, као и *наóдило* је, *пре-наóдиће*, *мáом*, *плаóвита* (уз: *нóдý*, *плóвита* и сл.), што је ређе од несажетих ликова. Искључена је могућност контракције у примјерима: *зáокрѣт*, *нáобáн*, *нáокос*, *наопóсло*, *заббý*, *заóђенý*.²²

6. Немамо, на жалост, довољно података за акценатски гранични појас од Колашина према сјеверу (осим неких сопствених биљешки).^{22а} Познато нам је, међутим, да цио мојковачки крај припада зони са новоштокавском акценуацијом, што значи да превагу имају ликови са контрахованим вокалом у корист о. Тако је у великој мјери и у бјелопољским селима на западу од самог Б. Поља (подручје тзв. Доњег Колашина), тј. у Томашеву са околином, односно западно од планине Лисе, до границе према Бродареву. Другачије је стање у бјелопољском крају на десној страни Лима.

II

Старији говори Црне Горе (тј. источно подручје ове републике) показују много шаренију слику ове вокалске групе. Тамо, наиме, налазимо сљедеће стање:

1. Приморски појас, почев од Лепетана према југу, има понешто заједничко и за западно и за источно подручје, и показује извјесну компактност посебне врсте.

¹⁹ М. Пижурица, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ Титоград, 1981, 73.

²⁰ Исто, 73—74.

²¹ Исто, 74.

²² Исто.

^{22а} На овом подручју је *Требаљево* које је један од пунктова за Општесловенски лингвистички атлас, и Сјерогоште — пункт за СХДА. У фонолошком опису *Требаљева*, који је урадио Д. Петровић, налазимо: *дáо*, *брáо*, а обично је и *дó* (Фонолошки описи *сх/хс*, словеначких и македонских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом, АНУБиХ, Сарајево, 1981, 551). У пункту *Јасеник*, са којим је *Требаљево* у фонолошким описима изједначено, налазимо: *пјѣвó*, *гйнó*, *кáбó*, *дѣбó* (Фонол. описи..., 508, т. 2. 14). Дакле, стање као и у другим млађим новоштокавским говорима Црне Горе.

1) У Лепетанима је резултат о и ао, па се јављају ликови: *пóшò*,²³ *дóшò*,²⁴ *пóшò*, *дóшò*,²⁵ *дóшò/дóшò/дòшò/дòшò*.²⁶ Већином се, међутим, ова група не контрахује, па имамо: *лèгаò*,²⁷ *држò*,²⁸ *задржò*,²⁹ *оружаò*,³⁰ *глођò*, *зобò*, *локò*, *пењò*, *стењò*, *чешò*, *смíјаò*,³¹ *ревò*, *рвò/рваò*, *боловò*, *гладовò*, *даровò*, *друговò*, *краљевò*, *лудовò*, *мировò*, *путовò*,³² *знò*.³³

2) Према подацима које налазимо у Упитнику за Српскохрватски дијалектолошки атлас, у Кртолима имамо два резултата: *аò* — *читò*, *држò*, *трчò*, *кòваò*, *дò*, *имò*, *трèбаò*, *остàреò*, *бјèжò*; *орò* (*Aquila*), *жòка*; *о*: *дìгò*, *дошò*, *изàшò/изìшò*, *отìшò*, *побјèгò* (уп. *бјежò*), *озèбò*. *сèкò*; *зòва*.³⁴ Значи, немамо резултата *а*.

3) Слично је у Перасту: *аò* — *дò*, *пò*, *бàцаò*, *ìмаò*, *кòваò* (али *кòвò*); *о*: *чítò/чítò*, *држò*, *изàшò*, *сàшò*, *биéжò* (необични примјери, без крајњег дугог *о*); *зòва*.³⁵

4) У Гробљу, тј. Радановићима, стање није као у Кртолима. Тамо налазимо и *аò* и оба контрахована вокала: *аò* — *смíјò*, *читò*, *држò*, *бјèжò*, *кòваò*, *дò*, *пò*, *имò*; *о*: *дìгò* (и *дìгнуò*), *дошò*, *изìшò*, *сìшò*; *орò* (*Aquila*); *а*: *остàрà*, *зàва*.³⁶

5) У Паштровићима имамо контраховане *а* и *о*: *смíјà°*, *држà°*; *бјèжà°*, *кòвà°*, *остàрà°*, *ујàшà°*, *дошò*, *стìгò*, *сèкò*, *посèкò*, *пèкò*, *òрòг* (*Aquila*).³⁷ Р. Алексић је прије рата у Паштровићима забиљежио сљедеће ликове: *о* — *котò*, *посò*, *убò* (убао), *дìгò*, *ижљèгò*, *уљèгò*, *мòгò*, *нàшò*, *дòшò*; *а*: *имà°*, *знавà°*, *глèдà°*, *крепà°*, *рұчà°*, *пасà°*, *у̀крà°*, *пòзвà°*.³⁸

6) У Спичу живе сва три лика: *смíјò*, *читò*, *држò*, *дò*, *испò*, *пұштò*, *биежò*, *пò*, *кòваò*, *имò*, *трèбаò*, чак и *сèђò*; *дìгò/дìгò*, *дòшò*, *посèкò*, *òро* (А.), али: *зàва*.³⁹

7) Из Маина имамо свега неколико примјера: *пòсè-а*, *тèкè-а*, *кòтè-а*, *мòгè-а*, које нам даје Алексићев извјештај о овом говору.⁴⁰

²³ В. Томановић, *Акцента у говору села Лепетане*, ЈФ XIV, 59.

²⁴ Исто, 60.

²⁵ Исто, 61.

²⁶ Исто, 91.

²⁷ Исто, 90.

²⁸ Исто, 92.

²⁹ Исто, 93.

³⁰ Исто, 95.

³¹ Исто, 96.

³² Исто, 97.

³³ Исто, 98.

³⁴ Упитник за СХДА, *Кртоле*, исп. Р. Алексић, 1963.

³⁵ Упитник за СХДА, *Пераст*, исп. Л. Вујовић.

³⁶ Упитник за СХДА, *Радановићи*, исп. Л. Вујовић, 1963.

³⁷ Упитник за СХДА, *Режевићи*, исп. Л. Вујовић, 1963.

³⁸ Р. Алексић, *Извештај о говорима Паштровића*, *Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића* (даље: ГЗСВС), VI (1939), 18.

³⁹ Упитник за СХДА, *Спич*, исп. Л. Вујовић.

⁴⁰ Р. Алексић, *Извештај о маинском и спичанском говору*, ГЗСВС, VII (1940), 36.

8) Мрковићи имају тројну ситуацију:

чуја̂/чуја̂^о, крепа̂^о, знава̂^о, закла̂^о; ѿра; на̀пако.⁴¹ Овдје често имамо и назализацију вокала а: чуја̂^{о^н}, крепа̂^{о^н}, прѿда^{о^н} итд.⁴² Мање је примјера са о: һѣро, мѿцо, прѿго, ја̂го, чѣко, прѿдо, опцѿво.⁴³ ао: им̂о, прич̂о, д̂о, креп̂о, каз̂о, прѿдао, ж̂о, зв̂о, исп̂о, кл̂о, опцѿвао, л̂^агао, ус̂јао (и ѱ̂а̂).⁴⁴ И у овим случајевима долази каткад до назализације финалног вокала: им̂о^н, прич̂о^н, пит̂о^н.⁴⁵

Вујовић каже да се у овом погледу мрковићки говор разликује од осталих црногорских говора: јављају се и сажети и несажети ликови, а од сажетих превагу имају они са а. Овдје се у радном придјеву велики број примјера назализује, „али тако да се н ипак чује.“⁴⁶

Упоредјујући говор Мрковића са говорима Туђемила, Зубаца и Спича, Вујовић каже: „У сажимању самогласничких група ао, еао и ео Мрковићи показују скоро потпуну индивидуалност (. . .), док остала територија (говори Туђемила, Зубаца и Спича — Д. Ђ.) има друкчије стање (тј. ао и ео се обично не сажимају, а еао > о).⁴⁷ На основу овога закључујемо да у овим говорима имамо: нашао, пошао, писао, односно: реко, чито и сл.

2. У Црмници група ао је дала а: за̂ (зао), за̂ва, ка̂ба̂, ко̂та̂, жа̂, ка̂, бл̂ѣжа̂, ви̂ка̂.⁴⁸ У Крајини се, каже Милетић, ријетко чује и ао: д̂о, им̂о, пи̂с̂о, чѣкао, ч̂у̂ја̂о.⁴⁹ Са овим се слажу и моји подаци из Крњица, мјеста граничног између Црмнице и Крајине, гдје сам (1982. године) забиљежио: п̂уштао, ка̂о, д̂о, им̂о сам/им̂а сам.

3. У Шестанима Д. Петровић је забиљежио: а — наш̂а̂, проша̂-е, добро-дош̂а̂; ао: п̂а̂о-е/п̂а̂о-је, проп̂а̂о.⁵⁰

У Лимљанима је, међутим, само а: пош̂а̂, да̂, ка̂, ост̂ара̂ итд.⁵¹

4. Подручје Зете, Пипера, Куча, Братоножића и Бјелопавлића поклапа се са стањем у старој Црној Гори, и тамо имамо: а:

⁴¹ Л. Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, 130.

⁴² Исто, 130. Вујовић истиче да је ова назализација албански утицај. О томе је говорио и А. Белић, прихватајући мишљење Љ. Ковачевића, који је говорио о албанском утицају на језик Марка Миљанова, уп. А. Белић, рец. Источноцрногорског дијалекта М. Стевановића, ЈФ XIV, 165.

⁴³ Л. Вујовић, наведено дјело, 131.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто. Вујовић биљежи и назално о и експонент н.

⁴⁶ Исто, 130.

⁴⁷ Исто, 358.

⁴⁸ Бранко Милетић, *Црмнички говор*, 271.

⁴⁹ Исто, 272.

⁵⁰ Д. Петровић, *Неке напомене о рефлексу полугласника у говору Шестана*, Зборник акад. Ј. Вуковића, АНУБиХ Сарајево, 1977, 336.

⁵¹ Б. Милетић, *Извештај о говору Црмнице*, ГЗСВС, V (1937), 30—32.

прѣчӑ, коп̆ӑ, каб̆ӑ.⁵² Оно што М. Пешикан биљежи за средњока-тунске и љешанске говоре важи и за цијелу ову скупину говора. На цијелом овом подручју се јављају ликови: раоник и раник, саонице и санице, али само граорина, граорас(т), ђао, наоколо, заобилазно.⁵³ У Бјелопавлићима се јавља лик узб̆час, док је на другим поменутиим теренима уз̆ч̆д̆с. У Пиперима, Кучима, Бра-тоножићима и дијелом у Бјелопавлићима а из ове групе у радном придјеву прелази у *ä*: р̆к̆ä, п̆ис̆ä и сл.

5. У Васојевићима се јављају два лика: ао и а. Изузетак од овога чини Лијева Ријека, гдје је група сажета у а односно *ä*: дош̆ä/дош̆ä̆, ост̆ä, р̆ан̆ик и сл. У Плаву и Гусињу јављају се ао и а: смйj̆äo, чит̆äo, дрӂäo, ост̆äp̆äo, л'ег̆äo, пос̆ëк̆äo; ӂäoк̆ä; али: р̆äo-н̆ик и р̆än̆ик, дош̆äo и дош̆ä̆, б̆j̆ëӂäo и б̆j̆ëӂä̆; само а: изл'ëг̆ä̆, с̆äне, о с̆änима, зé^äва и сл.⁵⁴ Слично је стање и у Анџелату (код Андријевице). Тамо имамо: ао — чеш̆л̆äo, дрӂäo, бац̆äo, бл̆ëӂäo, к̆öваo, им̆äo, тр̆ëбаo, п̆äo (и пан̆j̆o); а: д̆j̆ğë^ä/д̆j̆ğ'ë^ä, с̆iш̆ë^ä, пос̆ëк̆ë^ä, пок̆j̆с̆ë^ä; зé^äва, р̆än̆ик, орé^ä (А.), ӂäл'ë^äц, 'жаока'.⁵⁵

6. Идући даље низ Лим, наилазимо на десној обали бихорску ситуацију, са три резултата: о — р̆ëк̆ö, п̆ëк̆ö, ст̆j̆ğö, а: з̆äва, ао: дош̆äo, гл̆ëдаo, пр̆j̆ч̆äo.⁵⁶ Лијева обала Лима до Тифранске клисуре има стање углавном као и у Андријевици, а даље, према ушћу Љубовиће у Лим наилазимо на ао и о, са покојим финалним а, насталим под васојевићким утицајем. Од ушћа Љубовиће, на лијевој обали Лима и даље према Бродареву имамо двије ситуације: уз саму обалу Лима јављају се ао и о, а даље према западу (тј. према Вранешкој долини и, даље, према Пљевљима) — о. Заправо, сва долина Лима у бјелопољској општини има ао и о, а такво је стање и у Расову и Коритима (сјевероисточно од Б. Поља). У пљеваљским селима поред општег резултата о налазимо: з̆äва, р̆äoн̆ик, с̆äонице, с̆äони⁵⁷ (али је свуда: р̆ëк̆ö, м̆öг̆ö, ч̆j̆т̆ö, б̆р̆j̆j̆ö, д̆öш̆ö, п̆ëк̆ö, j̆м̆ö, п̆öс̆ö, öр̆ö — (А.).⁵⁸ Тако је, вид-

⁵² М. Пешикан, *Староцрногорски средњокаатунски и љешански говори*, 124.

⁵³ Исто, 124—125.

⁵⁴ Упитници за СХДА, *Плав*, исп. Р. Алексић, *Гусиње*, исп. Д. Ђупић, 1980.

⁵⁵ Упитник за СХДА, *Анџелат*, исп. Р. Алексић, Д. Петровић, дајући фонолошки опис овога говора, каже да вок. група -ао ← -ал остаје несажета (ћетао, орао и сл.), уп. Д. Петровић, *Анџелат*, *Фонолошки описи сх/хс, словеначких и македонских говора обухваћених Општесловенским лингв. атласом*, АНУБиХ, Сарајево, 1981, 553.

⁵⁶ Д. Барјактаревић, *Бихорски говор*, Зб. Филозофског ф-та Приштина, III (1966), 31. Он каже да је резултат ао дошао утицајем говора са лијеве стране Лима, од Љешнице до Оброва, гдје се ао чува. У Бихору православни имају ао, а муслимани о (нав. дјело, 31).

⁵⁷ Упитник за СХДА, *Косаница*, исп. М. Станић, 1962.

⁵⁸ Исто.

јели смо, углавном на цијелом подручју источнохерцеговачког типа говора у Црној Гори (долина Таре, углавном Пиве и Комарнице, сјеверозападна Бока, западно никшићко подручје, околина Колашина и Мојковца).

Дакле, на подручју херцеговачког типа говора у Црној Гори имамо превагу резултата *о*, а у старијим говорима — *а*, са доста примјеса *ао* у Приморју и око долине Лима. И *о* се појављује и ван новоштокавских млађих говора, али се не појављује у виду изоглосе, већ у оазама. Супротно томе, *а* се у млађим говорима појављује у изоглоси, која обухвата велики број говора у никшићком, пивско-дробњачком и шаранском крају.

Упоређивањем слике ове вокалске скупине у говорима Црне Горе са стањем у другим српскохрватским говорима долази се до генералног закључка: у осталим говорима ова група најчешће или остаје несажета или се пак сажима у *о*. Изузетак чине неки српски говори у Хрватској и многи говори у Далмацији, гдје се јавља резултат *а*.⁵⁹ На тај начин, резултат *а* у Црној Гори се јавља као оаза у односу на остале српскохрватске говоре. С друге стране, резултат *ао* у Црној Гори има компактну зону само на Приморју, да би у долинама Зете и Мораче био прекинут (гдје *ао > а*), и појавио се, опет, у долини Лима. Произилази да се *ао* јавља редовно тамо гдје имамо *ä < њ*, и у сусједству, какав је управо случај и на Приморју и у Крајини (код Скадарског језера), и у горњим токовима Лима. Изузетак од овога представљају староцрногорски говори Ријечке и Катунске нахије у којима такође, спорадично, имамо појаву *ä* од полугласа, у Ријечној нахији — углавном у цјелини. Могуће је, даље, да је и резултат *а* у староцрногорским говорима посљедица недовољно „дефинисаног“ *о < л*, које, рекло би се, никада није било *о*, већ или *а* или глас између *а* и *е*. Отуда се и једноставније уопштило *а* од *ао* у свим случајевима, ако се, чак, није десило да је у неким случајевима и *л* отпало прије него је прешло у *о*.⁶⁰

Напомена уз приложену карту: Није било могуће обухватити све податке које пружа дијалектолошка грађа, како у студијама и расправама тако и у упитницима за дијалектолошке атласе (Општесловенски, Српскохрватски и Општекарпатски). То би захтијевало израду више карата, за шта, опет, није било довољно података, јер испитивање неких пунктова за атласе није завршено (управо за Српскохрватски дијалектолошки атлас, који треба да обезбиједи највише „микро“ података, с обзи-

⁵⁹ О овоме видјети код П. Ивића, *Дијалектологија српскохрватског језика* — Увод и штокавско наречје, посебно на стр. 72, 75, 88, 93, 100, 133.

⁶⁰ Ближе о овоме види А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика. Фонетика (универзитетска предавања)*, Нолит Београд, 1960, 80. Белић тамо говори посебно о *а < ал* у чакавским говорима.

ром на густину мреже пунктова). Зато је и дата „синтетичка“, општа карта, са залажењем у детаље гдје је то било могуће с обзиром на податке (а и техничке услове карте).

Београд, јула 1985.

Драго Ђупић

СУДЬБА СЕКВЕНЦИИ А+О (<ал, њл) В ГОВОРАХ ЧЕРНОГОРИИ

Резюме

На основе диалектологической литературы, материалов вопросников диалектологических атласов населенных пунктов и собственных записок, автор дает дескрипцию результатов секвенции $a+o$ в говорах Черногории. В большинстве населенных пунктов секвенция $a+o$ переходит в a или o , так как a является в говорах со старой акцентуацией, а o в младших новоштокавских говорах. Секвенция ao сохраняется в оазах: на юге, в Черногорской набережной, и на севере — в долине р. Лима.